

A tanulmány korábbi változatban megjelent: Platthy István: Állami gondozott gyermekek és fiatalok személyiségfejlesztése a képzőművészet eszközeivel. In. Fejlesztő Pedagógia szakfolyóirat 1994/2-3 szám, HU ISSN 0866-2495.

Platthy István művészetterapeuta

A belső látást és az eredendő kifejezőmódot előhívó, a népművészet formakincset felhasználó művészetterápiás módszer alkalmazása

Bevezető:

A Baranya Megyei Gyermekvédelmi Központ lakásotthonaiban és gyermekotthonaiban tevékenykedik a Csontváry Képzőművészeti Stúdió művészetterápiás alkotóműhely. Egy itt 35 évvel ezelőtt kifejlesztett és azóta is alkalmazott művészet pedagógiai és rajzterápiás módszert szeretném bemutatni, illetve felvillantani egy részt az igen gazdag anyagból.

Képzőművészet-terápia:

A képzőművészet-terápia a nonverbális terápiák körébe tartozik. A verbális pszichoterápiákkal ellentétben a kommunikáció nem a beszédre, hanem az alkotásra az alkotófolyamatra fókuszál. A terapeuta szerepe a kreatív folyamatok elősegítése, bátorítása. Szerepe a katalizátoréhoz hasonlítható. A hangsúly a kreatív tevékenység öngyógyító aspektusán van. Tényi Tamás pszichiáter Bagdi Emőkére hivatkozva a következőket írja: „A nonverbális terápiák elnevezés azon egyéni és csoportterápiás módszerekre utal, ahol a lélektani korrekciós munka eszköztárságának középpontjában a nem verbális önkifejezési, kommunikációs módok állnak, A szóbeli közlések általában kizártak vagy másodlagosak, az élményfeldolgozás érdekében azonban helyet kaphatnak a terápiás munka során. (Bagdy 1991)” A továbbiakban Tényi még a következőket írja nonverbális terápiák lényegéről: „Ha áttekintjük a nonverbális terápiák hatalmas irodalmát, regisztrálhatunk egy markáns teoretikus törekvést, melynek lényegüként az fogalmazható meg, hogy a hangsúlyt a terápia során kifejezett tartalomról a kifejeződés formájára helyezi át, s a létrejött produktumnál fontosabbnak tartja a kifejezés aktusát, a megformálódást. A "mi jött létre" kérdés helyett a "hogyan nyert formát, a hogyan alakult" kérdései válnak centrálissá. Gyógyító tényezővé a kifejezett látens tartalom tudatosítása helyett a nonverbális eszközökkel folytatott katartikus korrekatív interszónális kapcsolat látszik kerülni, akár egyéni, akár csoport-, akár milióterápiás keretben történik a kezelés.”

A képzőművészet-terápia a belső lelki tartalmak nonverbális, a képzőművészet, a vizualitás eszközeivel történő kifejezőmódja. Belső tudati tartalmaikat megrajzolják, megfestik, szoborba öntik vagy fából megfaragják. Az alkotás folyamata maga a gyógyító erő, stresszoldó, önkifejezési formákat nyújtó, trauma feldolgozó, lélekrendező hatású.

Az elkészült alkotás egy összetett rendszer, megalkotása egyben rendszerépítés is, mely visszahat az alkotóra, ezáltal elősegíti pszichéjében a rendeződési folyamatokat.

Az alkotó számára maga a személyes mitikus-szimbolikus képi megfogalmazás önmagában is gyógyító, hiszen így modellezve a világot, belső konfliktusait, a modell szintjén "lejátszhatja", "kikísérletezheti" a megoldási módokat, ugyanakkor a probléma kívülre kerül a személyiségből, nevezetesen a "rajzlap, az alkotás síkjára". Az indulatok, az érzelmek áttevődnek az általa teremtett figurákra, s ezáltal csökken belső szorongása, lelki feszültsége, görcsei oldódnak. A lélek feltárulásának ez a módja az "Én" számára valójában veszélytelenebb, mint más verbális, direktebb terápiás technikák, hiszen a szimbólumok

szintjén maradva a problémák kivetülnek, nem kell azokat közvetlenül felvállalnia, verbálisan is értelmeznie. A konfliktus-feldolgozás folyamatában az alkotó a problémát nem közvetlenül, hanem szimbolikus modellek útján oldja meg, önkéntelenül is, ami így sokkal könnyebb. Mindez tulajdonképpen alkalmazott művészetterápiás eljárás hatására létrejövő egyfajta lelki öngyógyulási, rendeződési folyamat.

Az eredendő kifejezőmód:

Az ábrázolás és a rajzi önkifejezés megkülönböztetését fontosnak tartom. A kifejezőmód önmagunk és a világgal való viszonyunk belső megfogalmazása, mely érzékletes, élő módon kivetül az alkotásra.

Az ábrázolás elsősorban tanult folyamat, melyben a hagyományos rajzpedagógia konvenciót tanít, a társadalmi környezet mintát nyújt a gyerekeknek. Az ábrázolás célja, hogy a rajzoló megközelítőleg élethűen jelenítse meg a látványt a papíron.

A két folyamat egymással párhuzamosan is futhat a gyermekben, egyiket saját öröme, kedvtelésére teszi, a másikban a felnőttek elvárásainak való megfelelés vezérli. Később az ábrázolás és a kifejezés össze is kapcsolódhat.

Az önmagától fejlődő rajzi folyamatot elsősorban Rhoda Kellogg amerikai kutató munkássága, és a magam vizsgálataim alapján értelmezem. Rhoda Kellogghoz hasonlóan, a gyermeki rajzfejlődés legkorábbi állomásait összevetem az emberiség sok évezredes kultúrájának ősi képzeteivel. Rhoda Kellogg kutatásait, önmagától tanult művészet (Self-taught art) rajzi folyamatát párhuzamba állítom a legújabb csecsemőkutatásokon alapuló szelf-fejlődési elméletekkel, különösen Daniel N. Stern amerikai pszichiáter átfogó elméletével.

A kollektív tudattalan olyan általános, mindannyiunkban meglévő tartalmakat hordoz, amelyek az emberiség legrégebb és legáltalánosabb képzetformái, ahogy Jung nevezi őket: *archetípusok, ősképek* (archetype).

A legmegdöbbentőbb bizonyítékot C. G. Jung tanainak igazsága mellett, Rhoda Kellogg világhírű amerikai gyermekrajz kutató találta meg. Az amerikai társadalom különböző rétegeiből és a Föld különböző országaiból gyűjtött gyermekrajzokat a legkisebb kortól, a legkorábbi gyermekfirkáktól egészen 14 éves korig. Több mint egymillió gyermekrajzot dolgozott fel és dokumentált munkatársaival éveken keresztül San Franciscóban és Washingtonban az '50-es évektől. 1-4 éves kor közötti gyermekek rajzait vizsgálva azt tapasztalta, hogy ugyanazokat az alakzatokat hozzák létre firkáikban a gyerekek a Föld különböző pontjain. Megfigyelte, hogy a világ minden táján nagyon hasonló rajzfejlődési utakat járnak be, rajzaikon bizonyos alapformák mindenhol megjelennek, kultúráktól, társadalmi fejlettségi foktól függetlenül is, egyetemesen. Csak későbbi életkorokban jelenik meg a rajzokon fokozatosan a kulturális, társadalmi hatás. Megdöbbentő az, hogy e korai univerzális firka alakzatok megegyeznek az emberiség legalapvetőbb, legősibb vizuális szimbólumaival. (Nap, mandala, életfa, léleklajtorja stb.)

Úgy tűnik, hogy e korai gyermekrajz-alakzatok, szimbólumok egyetemesek, hozzátartoznak az emberi lélek természetéhez, alapját képezik a későbbi személyes élményekkel és kulturális hatásokkal egyre jobban feltöltődő alkotásnak, ha hagyjuk, hogy a gyermek az eredendő belső képzeteihez viszonyítsa, építse, befogadja a külső világot. Ez egy olyan velünk született adottságból kibontakozó alapképlet, mely segít a világban tájékozódni, a legfontosabb dolgokat megérteni, lelkünket ráhangolni a különböző életfeladatokra, segít életvitelünk, életutunk előrelendítésében, konfliktusaink feldolgozásában. Ha a felnőtt nem várja ki, hogy a gyermek ráébredjen a világra - belső szubjektív világa számára befogadhatóvá tegye az átélt élményeket, felismerje a benne és kint a világban lévők közötti analógiákat - hanem túl korán, a gyermektől idegen észjárása alapján, ráerőlteti saját jónak vélt, megtanulandó, vizuális formáit, akkor ez a természetes belső képzetvilág elfojtódik, a

tudattalan mélyére száműződik, a gyermeki ábrázolás görcsös lesz, kifejezőerőben elsilányosodik, bekövetkezik a rajzi törés jelensége.

Én ezt a születésünk óta bennünk lévő adottságokon alapuló, az emberi közösség hatására előhívódó, „öskép világra” épülő látást nevezem természetes belső látásnak, eredendő kifejezőmódnak.

Tehát az eredendő kifejezőmód velünk született adottság, mely a bennünk rejlő ösképek segítségével lehetőséget ad önmagunk és a világmindenséggel való viszonyunk megfogalmazására. Ez a képesség kisgyermek és óvodás korban bontakozik ki a társadalom előhívó hatására. Régen felnőttkorban a népművészetben, a törzsi művészetben és az ősi művészetekben élt tovább. Sajnos a modern tömegkultúra és a rossz közoktatási gyakorlat hatására iskolás korban a gyermeki ábrázolásból fokozatosan eltűnik ez a képesség. Szerencsére azonban ez az adottság nem irtódik ki az emberből, hanem csak visszahúzódik a lélek legmélyére, a tudattalan világába.

Olyan művészetpedagógiai és rajzterápiás módszert alkalmazunk, amely képes a természetes vizualitást és a belső látást újból előhívni. A módszer iskoláskorú gyermekeknél, kamaszoknál és felnőtteknél egyaránt igen eredményesen alkalmazható. Így újból tudják használni belső látásukat, mely előhívja a lélek tudattalan belső tartalmait. Az ösképek segítségével meg tudják fogalmazni, és fel tudják ismerni önmaguk belső világát. A módszer egy ősi, több mint ezer évvel ezelőtti kelet-ázsiai taoista rajzpedagógiai eljárásra épül. Az előhívott belső látás segítségével először a személyiség rejtett világa fogalmazódik meg rajzolt „személyes mítoszok” formájában, s így különösen alkalmas terápiás célokra is. E sajátos rajzi megfogalmazások elemezésére is sor kerül érzelmileg sérült, gyermekvédelmi gondoskodásban élő gyermekek és fiatalok rajzainak néhány példáján.

Az eredendő kifejezőmódot előhívó rajzpedagógiai és művészetterápiás módszer:

A Pécsi Gyermekotthonban élő gyerekekből és fiatalokból álló alkotóközösségünket 1987-ben alapítottuk Csontváry Képzőművészeti Stúdió néven. Az elmúlt 15 év alatt mára Pécs szellemi életének egyik színterét jelentjük. Az emberi lét egy különös világát képviseljük a művészet nemes eszközeivel megjelenítve: egészséges családi háttér nélküli, intézeti világban nevelkedő gyerekek és fiatalok önkifejező szubkultúráját, sajátos lelki világát. Alkotásaikban a modernkor problémái, konfliktusai a gyermeki látásmód szűrőjén keresztül művészetté nemesülnek, szelídülnek. Őszinte, szókimondó világ ez, ugyanakkor elemi erejű önkifejező eszközei segítségével lelkünk mély rétegeit szólítja meg.

E gyerekek és fiatalok a társadalom periferiájáról, szociális problémákkal küszködő családokból kerülnek ki. Már kicsi gyermekkorukban súlyos családi drámák, konfliktusok szenvedő részesei. Életük gyakori velejárája a hanyattatottság, a szeretethiány, az érzelmi sivárság, az alacsony kulturális szint, az agresszív légkör. Minden napjukban jelen van a kudarcélmények sorozata, a kisebbségi érzés. Az iskola verseny- és teljesítménycentrikus légkörében állandó tanulmányi nehézségekkel küszködnek, mivel a traumák okozta lelki terhek miatt kisebb a teljesítőképeségük a normál családban élőkéhez képest. A Csontváry Képzőművészeti Stúdió ezzel szemben a bennük rejlő értékek, képességek kibontakoztatását, fejlesztését vállalja fel. Egy olyan sajátos rajzterápiás módszert alkalmaz, amely képes a bennük lévő feszítő szorongást előidéző lelki traumákat előhívni, hogy azokat a képzőművészet nemes eszközeivel szimbolikusan meg tudják jeleníteni. Így a bennük lévő lelki problémákból, gondokból művészeti értéket tudnak létrehozni. Megélhetik, hogy bennük is van érték, hogy az értéktelenségből is lehet értéket létrehozni. Ez a folyamat egy olyan alapképességet fejleszt bennük, amely életük bármely területén kamatozhat, és a későbbiek során is átsegítheti őket sok nehézségen.

A módszer egy ősi, több mint ezer éves, kelet-ázsiai, taoista rajzpedagógiai eljárásra épül.

Az emberi alaklátásra az a jellemző, hogy a látott tárgyról vagy ábráról, rajzról stb., az a benyomásunk, hogy sajátos egész. Bár az elénk kerülő tárgyak többnyire részletekben gazdagok, első ránézésre nem a részletek ragadnak meg bennünket, hanem az egész tárgy, forma összjellege. Vagyis az alakot nem úgy érzékeljük, hogy részleteiből rakosgatjuk össze egy egészszé, hanem az egésztől van egy összbenyomásunk anélkül, hogy a részleteket tudatosan elemeznénk, rakosgatnánk magunkban. Csak amikor már hosszasan szemlélünk egy tárgyat vagy más látványt, akkor kezdünk a részletek észlelésében elmélyülni. A gyermekeknél az alaklátás sajátos egész jellege a felnőttekhez képest még inkább jelen van. A gyerekeket mintha az ábra egészéről való – elsősorban érzelmi – benyomásuk ragadná meg, mintha – ehhez képest – kevésbé észlelnék a részleteknek az egészben elfoglalt helyét, s így elsősorban az egésztől való, tagolatlan benyomást rögzítik rajzaikban.

Ezeket az alaklátási törvényszerűségeket teljesen figyelmen kívül hagyja a naturalista szemléletű, kizárólag a külső látásra építő, még most is elterjedt rajztanítási gyakorlat, mely arra kényszeríti növendékeit, hogy az egész formát fokozatosan a részletek tökéletes, tónusos kidolgozásával hozza létre. Minél kisebb a gyermek, annál jobban kínlódik a feladattal, hiszen őt nem a részletek, hanem az egész karaktere, összjellege fogja meg. Az ábrázolásban a túl sok részlet zavarja az egész megragadásában. Az ilyen rossz szemléletű rajzpedagógia csak szorongást és gátlásokat alakít ki a gyerekekben, melynek hatására gyorsan, de legkésőbb felnőtt korukra „elfelejtene” rajzolni.

A hagyományos európai ábrázolásmódra jellemző a formák tónusos téri megjelenítése, legapróbb részletekig menő kidolgozása. Ezzel szemben a klasszikus távol-keleti, elsősorban a kínai és japán tusfestészet lényege a részletek elhagyása, a formák jellegzetes vonásainak, karakterének csodálatos megragadása. Az 1. kép egy klasszikus kínai tusfestmény, bambusznádat ábrázol. Kuo Hszi az egyik, a XI. században élt nagy taoista festő azt tanítja: „Aki a bambusz festését tanulja, vegyen egy bambuszágat, s holdfényes éjszakán figyelje meg árnyékát egy fehér falon, mert így a bambusz igazi formáját láthatja.” A technika segítségével hasonló képi szituációt teremtettem. Írásvetítőre helyezett száraz növényi formák árnyékait vetítettem ki (bogáncs, mákgubó, fűfélék, kalászok stb.). A növényeket kis kompozícióba rendeztem az árnyképen, eleinte egyszerűbb, később bonyolultabb formákban. A megjelenő árnykép síkszerű, finom vonalakkal és foltokkal áll. A formákon ugyan belső részletek nem láthatók, felnagyított sziluettjük mégis hangsúlyozottan mutatja meg az illető növény jellegzetes karakterét /2. kép/. Ez nemcsak megfelel a kínai tusfestmények ábrázolásmódjában megfogalmazott képi szituációnak, hanem egyben megfelel a gyermekek – korábban már ismertett – „sajátos egész” benyomásán alapuló alaklátásának. Így nem bénítja őket az ábrázolásban a túl sok részletinformáció, illetve a formakarakter felerősítése révén a jellegzetes vonások megragadása is könnyebbé válik számukra, s ez segít oldani szorongásaikat, belső görcseiket.

Ezek a finom vonalú természeti formák nagyon szépek, de kicsinyiségük miatt hétköznapi életünkben elmegyünk mellettük, anélkül, hogy észrevennénk őket. Így viszont – árnyékuknál fogva többszöröse felnagyítva – csodálatos esztétikai élményt nyújtanak. Ezt rajzolják le gondozottaim, elsősorban a karakterre és nem – szorongást okozó módon – a külső arányokra koncentrálnak, hiszen egy árnyéknál végképp nem fontosak a precíz arányok.

1. kép – „Bambuszerdő” (Klasszikus kínai tusfestmény)

2. kép - Növényi formák árnyképe (írásvetítő segítségével)

A gyerekek, kamaszok tollal, ecsettel, fekete vagy színes tussal, diófapáccal, vagy színes ceruzával rajzolnak /3. kép/. Igen, színeket is lehet alkalmazni. Természetesen – mivel az árnyékok sötétek – bármilyen szín beleképzelhető a formákba /4. kép /.

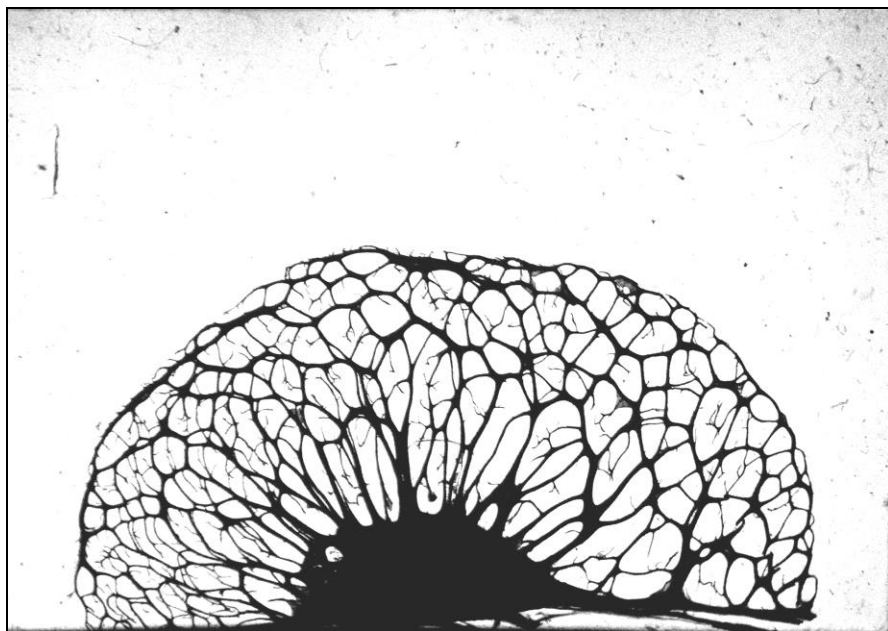
3. kép – „Árnyék tanulmány” 8 éves fiú tusrajza

E módszerrel a gyermekek mind a formaképzésben, mind a színhasználatban megszabadulnak gátlásaiktól, és felszabadultan, saját egyéniségüket, eredeti ízüket beleviszik a rajzba. A rajzlapon a formát körülvevő teret üresen – illetve itt a rajzlapot fehérén – hagyják, akárcsak a kínai művészek. Így a fehér alap, mint tér – puritán módon – képalkotó elemmé válik, esztétikai értékekkel töltődik fel. Mint egy ablakon át, úgy tekintünk be valahová, ahol különös, titokzatos dolgok várnak ránk, melyek egyelőre még elvesznek a háttér sejtelmes fehérjében. Ez a kifejezőmód jobban megmozgatja a bennünk rejlő tudattalan világot, mint a „szájbarágós”, elsősorban a racionális énünket megmozgatni akaró európai ábrázolás, amely a háttérrel pontosan előírja, ábrázolja számunkra. Ebben a típusú ábrázolási módban tehát a megjelenő formák egyidejűleg automatikusan létrehozzák maguk körül a teret, és jelentéssel ruházzák fel azt.

4. kép – „Árnyék tanulmány” 14 éves leány színesceruza rajza

Később a természeti formákból egyre fantasztikusabb árnyképeket igyekeztem összeállítani, kivetíteni. Ehhez már nem csak mákgubót, bugavirágzatot és egyéb száraz növényeket használtam, hanem szőlőgyökeret, madártollakat, tengeri kagylót is, stb. Magvak, termések repítőkészülékeit, zuzmókat préseltem diakeret közé és vetítettem ki /5. kép /. Sokszor montázszerűen, mégis szervesen raktam össze a különböző árnyképeket, és hoztam létre titokzatos alakzatokat. Az árnyékalakzatok jócskán elrugaszkodnak a hétköznapi valóságtól, de pont ezért egyszerre több mindenre hasonlítanak. Az árnyék viszonylag homogén felületébe bármit bele lehet képzelni, elvileg bármit meg lehet benne látni. Ez a módszer felszabadítja a gyermekeket, megindítja bennük a képzetáramlást, az asszociációt, ugyanakkor a jelen levő árnykép mégis kapaszkodót, kiindulópontot biztosít a formaképzés számára /6. kép/.

5. kép - A szilfa magjának repítőkészüléke

6. kép - „Sárkány fiú születik” 11 éves fiú tusrája

7. kép - Diakeretbe préselt zuzmó árnyképe

8. kép - 15 éves fiú szinesceruza rajza

9. kép - 21 éves leány színes ceruza rajza

Megjegyzem, hogy a Rorschach-teszt is hasonló elvekre épül. Itt lényegében a gondolkodás, illetve a képzelet analógiás műveletéről van szó. Az egyszerre több jelentést is hordozó árnykép valamit felidéz a tudatban, valami eszünkbe jut róla, a hasonlóság elve alapján. Ez a felismerés a tudattalanból is hívhat elő lelki tartalmakat.

Később, mikor a fantasztikus, titokzatos lények ábrázolása jól megy a gyerekeknek, már csak úgy „fejből” rajzolják meg őket. Nem alkalmazok immár semmilyen árnyékképet, modellt /10. kép/. Ezeken a képeken fantasztikus lények, szurrealisztikus, mesészerű kis világok jelennek meg. Erre a szemléletre az is jellemző, hogy sokszor a valóságban össze nem tartozó elemeket kapcsol egybe, mégis szerves egészként jelenítve meg őket. Ezek a különös lények egyben szimbólumok is. Erős érzelmek teljesednek ki általuk, élmények sűrűsödnek össze bennük, és ezek az élmények akár tudattalanok is lehetnek. Hiszen a belső feszültségek, indulatok áttevődnek a kamaszgyermek képzelete által teremtett jelképekre, belesűrítve az átélt traumákat, élményeket. Így e sokszor tudattalan problémák önkéntelen módon megjelenhetnek, kivetülhetnek. A felnőttek pedig nemcsak feszítő indulataiktól szabadulhatnak így, hanem a rajzaikon megjelenő problémák intellektusuk számára is értelmezhetővé válnak.

E képekhez gyakran az alkotó által elmondott történetek, mesék, személyes „kis mítoszok” is kapcsolódnak. Sokszor meg is nevezik szimbolikus lényeket. Ezekből jelképes értékű, személyes történetek kerekednek ki, melyek modellezik a világot, illetve a világhoz való viszonyukat.

Néhány ilyen sajátos rajzi megfogalmazás elemzése fog most következni érzelmileg sérült, állami gondoskodásban élő kamasz fiatalok rajzain. A terjedelem korlátjai miatt csak néhány alkotást tudok felvillantani a gazdag gyűjteményből.

10. kép "Megaláztatás" 15 éves fiú rajza

A rajzok és amik bennük rejlenek:

Elsőként nézzünk meg egy csodálatos jelképet, az életfa-szimbólumot /11. kép – Béla (12 é.)/. Az életfa, illetve az ősi életfajelkép megtalálható mind a törzsi művészetben, mind a népművészetben. Az emberi lét alapvető törekvéseit modellezi. Az ember egy anyagi, földi világba születik bele, de élete során egy felsőbb szellemi világba törekszik.

11. kép - 12 éves fiú "Életfa" című tusrajza

A rajzon az anyaméhet szimbolizáló kis dombból bújik elő az ember életútját jelképező életfa. Az életfa felfelé vezet, a felhők közé, a sugárzó nap birodalmába. Az életfa útján csoportosan kis hangyaszerű lények igyekeznek felfelé az égbe.

Mindezt a gyermek öntudatlanul fejezi ki rajzán, mutatva, hogy egész lénye a felfelé törekvés, kibontakozás, a tudás megismerése irányába mutat. Ugyanakkor – az alkotó elmondása szerint – a fa törzsére egy óriáskígyó tekeredett (a rajzon jól látható), amely útját állja a felfelé haladóknak. Amelyik hangya nem ügyes, az nem tud átvergődni az akadályon, és a kígyó felfalja. Pont ezt a természetes felfelé törekvést, belső tudásvágyat fojtjuk el gyakran gyermekeinkben, hamis, embertől, élettől elidegenedett, porosz pedagógiával, mely nem az igazi, belső értékek megkeresésére, ápolására tanít, hanem sajnós a fogyasztói társadalom igényeinek kiszolgálására. A hátrányos helyzetű, sok lelki traumát átélt állami gondozott gyermekeket különösen sújtja ez a hatás. A kamasz fiú olyan családból került be a gyermekotthonba, amelynek minden tagja – az alkotót kivéve – értelmi fogyatékos.

Otthon tehát nem kaphatta meg azt a szellemiséget, melyet ösztönösen keresett. A lakótelepi mamutiskolában sem igen törődtek vele, így intézetbe kerülése előtt mindenből megbukott. Rajza bekerülése után nem sokkal készült, megjelenítve ezt a létállapotot. A gyermekotthonban azután megkapta a szükséges segítséget tanulmányaiban. Év végére már minden tantárgyból javított. Az 11. kép is már ennek az időszaknak az eredménye.

12. kép - 13 éves fiú rajza „Börtön falai között”

A gyermekotthon épülete nem börtön, az intézet nyitott, a gyermekek kijárhatnak belőle, és ráadásul nincs is belső iskolája, a növendékek a környék iskoláiba járnak. Mégis: lelki értelemben zárt, sajátos világ. Megpróbálja ugyan a valóságos életet, a családot utánozni, mégis szükségszerűen az egészséges, a való élettől idegen helyzetben léteznek benne a gyermekek. Ezt a sajátos állapotot fejezi ki a 13 éves fiúgyermek rajza /12. kép/, melynek alkotója a „Börtön falai között” címet adta. E zárt világban való létezésnek kétféle lelki reakcióját láthatjuk a képen, meggyőző kifejezőerővel ábrázolva. A férfitermészetű oldalon (ránézésre bal oldal) a zárt világban való szorongás agresszióban tör felszínre. Az agressziót kitért szájában lévő fogak illetve az alakok körüli fogazás erőteljes hangsúlyozása idézi meg. A másik, női természetű oldalon (ránézésre jobb oldal) az elfojtott szorongás másik típusú lelki reakcióját láthatjuk, a tehetetlenség érzését, a passzivitásba vonulás attitűdjét. Ezt a kéz nélküli, „Barbamama”-típusú alakformálás fejezi ki meggyőzően számunkra. Érdekes az is, hogy ez a nőies alak szellem természetű. A fiú édesanyja korán elhunyt.

13. kép - 12 éves fiú rajza „Különös lény”

A 13. képhez 12 éves alkotója a következőket fűzte: *Ez egy különös lény. Már nagyon régóta nem evett, már nagyon éhes volt. Egyszer az egyik este kifeszítette hálóját, és most szerencséje volt, rengeteg élőlény akadt bele. Ezeket sorra megette, azonban úgy teleette magát, hogy az erei szétpattantak a sok tápláléktól, és így a lény elvérzett, elpusztult* (szabadon idézve). Ez is az állami gondozott lét egy sajátos lélektani szituációja. A táplálék utáni vágy, az éhség, érzelmi éhséget is kifejezhet. Egyrészt nagyon vágyik a szeretetre, elfogadó érzelmekre, ki van rá éhezve, másrészt ugyanakkor szorong is tőle, mivel ezzel kapcsolatban sok csalódás érte. Ösztönösen fél attól, hogy valakit majd megint megszeret, akit aztán rövidesen újból el is veszít. A normál családban élő gyermekek egy életen át ugyanazon szülőkhöz, nagyszülőkhöz kötődnek. Ezzel szemben az állami gondozott gyerekek sokat hányódnak, szülők, mostoha- és nevelőszülők, nevelőtanárok és patronálók között. Gyakran egész életükben más és más felnőttekhez kell kötödniük. A világban az emberek megállnak egy pillanatra, odadobnak nekik egy-egy *szeretetmorzsát*, megsajnálják őket, aztán mennek tovább a dolguk után. A gyerekek ezeket a *szeretetmorzsákat* is komolyan veszik, és így többnyire csalódnak. Ezek a traumák vezetnek ahhoz, hogy felnőtt korukban olyan nehezen tudnak tartós párkapcsolatokat kialakítani, családot alapítani.

Mint már a korábbiakban utaltam rá, ez a „belső látás”, „önkifejező képzelet” kisgyermekkorban még elevenen él. Nagyobb gyerekeknél, kamaszoknál civilizációnkban, társadalmi hatásra már jobbra elfojtódik. Ezért főképp modern világunk túlzott racionalizmusa a felelős, amely elfelejti az irracionális szférát egyidejűleg fejleszteni. (Más, természetközelibb kultúrákban természetesen nem így van.) Az irracionális is pszichológiai funkció – hangsúlyozza C. G. Jung, és arra figyelmeztet, hogy a kultúra egyoldalúan racionális beállítottsága szükségszerűen ellentétének, azaz a kultúra irracionális aspektusának elpusztításába torkollik. A kettő egyensúlya, harmonikus fejlődése az egészséges.

Módszerem lehetőséget nyújt nemcsak a serdülőknek, hanem a felnőtteknek is, hogy erre a "belső látásra" újra rátaláljanak magukban, és segítségével újra képesek legyenek kifejezni önmagukat, feltárni lényük legmélyebb dimenzióit. A módszer folyamat is egyben, hisz a külső valóság természetes formáiból kiindulva, fokozatosan, állomásról-állomásra a lélek belső világának, formáinak feltárulásához vezet. A kamaszgyerek számára a mitikus-szimbolikus képi, verbális megfogalmazás önmagában is gyógyító, hiszen így modellezve a világot, belső konfliktusait, a modell szintjén „lejátszhatja”, „kikísérletezheti” a megoldási módokat, ugyanakkor a probléma kívülre kerül a személyiségből, nevezetesen a „rajzlap síkjára”. Az indulatok, az érzelmek átvéődnek az általa teremtett figurákra, s ezáltal csökken belső szorongása, lelki feszültsége, görcsei oldódnak. A lélek feltárulásának e módja az „Én” számára valójában veszélytelenebb, mint más direkt terápiás technikák, hiszen a jelképek szintjén maradva a problémák kivetíthetők, nem kell azokat közvetlenül felvállalnia. A konfliktus-feldolgozás folyamatában így a problémát nem közvetlenül, hanem szimbolikus modellek útján oldja meg, önkéntelenül is, ami így sokkal könnyebb. Egy kamaszgyerek számára ez nagyon olyan értékű lehet, mintha a valóságban oldotta volna meg, amire valójában sokszor nem is képes még élethelyzetéből adódóan. Mindez tulajdonképpen egy lelki öntisztulási folyamat, amely spontán módon megy végbe.

A művészetterápiás foglalkozások keretei, lehetőségei

A gyermekvédelem lakásotthonaiban a fejlesztőpedagógiai munka, pszichológiai szolgáltatásnyújtás, a lelki gondozás és a művészetterápiás tevékenység is nagyon sajátos, mivel a gyerekek, serdülők életterében zajlik, vagyis a fejlesztőpedagógus, pszichológus, hittantanár, művészetterapeuta „házhoz jön”. Én például a csoportban zajló foglalkozásokat az ebédlőben tartom, mely gyakran egybe épült a konyhával is. Van, hogy az éppen ügyeletben lévő gyermekfelügyelő is bekapcsolódik az alkotási folyamatba. Természetesen ennek vannak előnyei és hátrányai is. Előnye például, hogy nagyon gyorsan átlátható a lakóközösség működésének dinamikája, nem áll fent a túlzott medikalizálódás veszélye, hátránya viszont, hogy az egyéni foglalkozás során nehezebb az intim tér megteremtése. Mindenesetre tevékenységünk során alkalmazkodni kell a sajátos viszonyokhoz, ezért a terápia egyben fejlesztő és edukatív tevékenység is.

Az egyes foglalkozások elején felidézzük, hogy az előző alkalommal milyen témával foglalkoztunk, azután megbeszéljük az új feldolgozandó témát. Időnként bevezetőként, egymásra hangolódásként, aktív zeneterápiás eszközöket is alkalmazok. Mivel saját otthonukban folyik a foglalkozás és amúgy is zaklatott idegállapotúak, ezért elége túlmozgásosak, figyelmük nehezen leköthető. Ezért főképp az alkotás segítésére fókuszálok, és mivel állandó alkalmatlanság érzettel küszködnek, ezért rajzolás közben személyesen megszólítva őket, állandóan biztatom, megerősítem őket, hogy képesek alkotást létrehozni. Szerencsére ez az attitűd egy idő után az éppen szolgálatban lévő gyermekfelügyelőre is ráragad és ő is önkéntelenül „besegít” a gyerekek dicséretésében, ami nagyon fontos az gyerekekhez való hozzáállásának pozitív irányú megváltoztatásában, mivel hajlamosak a csüggedésre, pesszimizmusra, munkájuk, erőfeszítéseik értelmetlenségének érzésére.

A rajztanításhoz képest nagyon nagy a különbség, hogy ott a teljesítményre fókuszálnak, a rajzi képességeket tudatosan fejlesztik, a művészetterápiában nem fontosak a vizuális képességek, „mindenki tud valójában rajzolni” attitűdből indulunk ki, nem fontos a teljesítmény, nincs versenyhelyzet, csak az önkifejezésre fókuszálunk. Így nem csak az elkészült alkotások lehetnek fontosak a terápiás folyamat megértésében, hanem a közben „melléktermékként” létrejött firák, megkezdett, de abbahagyott rajzkezdemények, netán az összetépett rajzok is. Annak ellenére, hogy az iskolai rajzórakkal szemben nem követelmény az esztétikai teljesítmény mégis gyakran, spontán jönnek létre művészi értékű, kiállításokon is szerepeltethető alkotások. Oka, hogy az iskolai rajzfoglalkozáshoz képest itt kicsi a teljesítményszorongás, ami jótékonyan hat a kreativitás, az eredendő kifejezésmód

felszabadulására. A gyermekek, serdülők hányatott sorsának lenyomata a pszichében pedig indukál az önkifejezésben erős drámai hatásokat, amely egészen izgalmas megoldásokat mutat a vizuális-kifejezésben.

Rajzolás közben, egyfajta „alkotói atmoszféra” megteremtésének érdekében, a témához illő és a gyerekek által is elfogadható zene szól.

Amikor elkészült az alkotás, akkor egyfajta „tükörként” eléjük tartva megkérdezem, hogy szerintük, milyen érzelmek jelennek meg a rajzon, és ezt az alkotó hogyan formálta meg, mivel fejezte ki, önkéntelenül is. Elsősorban az alkotó véleményét kérem, de a többi gyermek is gyakran hozzá szokott szólni. Természetesen ezeket az érzelmeket az alkotómunka során nem tudatosan fejezi ki az alkotásban, sokszor nehézséget is jelent, hogy ezt verbálisan megfogalmazza. Ezért is fontos, hogy a mentalizáció képességet, az érzelmek felismerését is fejlesszük, mivel az alkotásokat felfoghatjuk úgy is, mint hogy explicit módon mentalizálja a gyermek, serdülő saját belső szelf állapotait, belső szelf érzeteit. „Az explicit mentalizáció szimbolikus, ennek megfelelően, ha azért festünk, vagy azért szerzünk zenét, hogy mentális állapotainkat reprezentáljuk – miként az a művészetterápiában lenni szokott – akkor szintén explicit mentalizációról beszélünk.” (Fonagy Péter 2008.)

Az érzelem felismerés és ebből fakadóan a mentalizáció fejlesztése különösen szükséges számukra és a művészetterápia erre lehetőséget is ad, mivel kiskorukban az elégtelen szülői érzelmtükrözés miatt az érzelmek felismerése, szabályozása is nehéz számukra, ami állandó viselkedés problémákhoz vezet náluk. D. N. Stern azt vázolja fel, hogy már csecsemőkorban a személyközi önérzékelés során az érzelmek interszubjektív cseréjének kell végbemennie a gondozóval, a szülőnek képesnek kell lennie arra, hogy kisgyermekére érzelmileg rá tudjon hangolódni, vagyis a csecsemő szemmel látható viselkedéséből kiolvassa a csecsemő érzelmi állapotát, mentalizálja azt, ehhez azonban szükséges a kontingens érzelmi illeszkedés. Sajnos az gyermekeink, akikkel foglalkozok, már csecsemőkortól kezdődően érzelmileg elhanyagoltak, szüleik gyakorta érzelmileg elérhetetlenek voltak számukra. Azt írja Fonagy „...a szülő egy húron pendül a gyermek érzelmi állapotával, és olyan jeggyel párosítva fejezi ki érzelmeit, amely elárulja, hogy az érzelmi kifejezés a gyermek állapotára reflektál, és nem pusztán a szülő saját érzelmi állapotát mutatja ...az ilyen jelölt érzelmi válaszok pedagógiai funkcióval bírnak, mivel különösképp elősegítik a gyermek szelf-érzetének fejlődését és érzelmeinek tudatosítását. Ebből következik, hogy a jelölt érzelmi válaszok nyújtják az érzelemszabályozás pszichés alapját. A pszichés elérhetetlenség ezért alapvető mentalizációs hiba.a pszichés elérhetetlenség károsabb hatással van a fejlődésre, mint a fizikai elhanyagolás vagy a bántalmazás egyéb fajtái. Ironikus, hogy ez a bántalmazás legkevésbé feltűnő, ám egyben a legártalmasabb formája.”

30 év távlatában az a szakmai tapasztalatom, amit más szakemberek is megerősítenek, hogy a már előzőekben vázolt rajzi gátlásosság, a kreativitás, a fantázia tovább csökkent mostani világunkban a kiskamaszoknál, serdülőknél. Nehezen tudnak elképzelni valamit, nehezen tudnak „fejből” rajzolni, spontán rajz egyre nehezebben kivitelezhető számukra. Ezt feltételezésem szerint, a mai média világ, az online tér hatásának tudom be. Az Internet készen kínálja a vizualitást, rendszertelenül zúdítva rá a nagy mennyiségű képi információt a fiatalokra. Ha bármilyen rajzi feladat felmerül, rögtön az okostelefonjukhoz nyúlnak, kész sablonokat keresve. Mint már említettem, a művészetterapeutának feladata a rajzi gátlások, az eredendő kifejezésmód a felszabadítása, feloldása. A művészetterapeuták – velem együtt – alkalmazok kiindulásként tematizált feladatot és spontán alkotást, spontán rajzot is. A spontán rajzolás egyre nehezebb, és ha ezt adom feladatul akkor az komoly szorongást, blokkot okoz. Főképp a serdülőknél okoz ez gondot – „Nem tudom, hogy mit rajzoljak, nem jut eszembe semmi, mondjon valamit.” – mondogatják. Az első tematikus feladat elvégzése után jön, szokott jönni náluk – külön felhívás nélkül – a spontán rajz, amikor már belemelegedtek az alkotó munkába.

Az egyes népművészeti hívóképeket kivetítjük az alkotóknak, de nem lemásolják – mint már említettük - a képek virágformáit, hanem azok üzenetét belülről átélve és újraértelmezve, kreatívan tovább alkotják, átírják, személyessé véve azt, az önkifejezés jegyében.

Megjegyzem, hogy az eredeti, régi népi műveltségben is hasonlóan készültek a népművészeti alkotások. Volt ugyan egy identitást képző, közösségi mintakincs, amiből mindenki kiindulhatott, de azt számtalan variációban készítették el, gyakran új mintákat találtak ki. Például a ruházaton megjelenő hímzések sokszor kifejezték viselőjének egyéniségét, életállapotát, helyzetét a közösségen belül. A tárgyi-népművészet egyszerre kollektív, egyszerre egyéni jellegű művészet (Platthy György 1978, Andrásfalvy Bertalan 2004.). Az ősi gyökerű közösségi tudás nyújtotta népi mintakincs magas esztétikai színvonalú, lélekre ható, ugyanakkor egyszerű, könnyen megformálható, bárki számára megrajzolható, könnyen továbbasszociálható. Én nem tartom helyesnek azt a ma újra divatos rajzpedagógiai eljárást, hogy gyerekekkel az professzionális művészet kimagasló teljesítményű alkotásait másoltatják, vagy parafrázisát készítetik el velük. A színezőkönyvekkel sem értek egyet. Szerintem mindez csak a kreatív képességeket csökkenti, elfojtja.

Felhasznált irodalom:

- A kínai festészet elmélete Argumentum Kiadó 1997.
- Dániel N. Stern: A csecsemő személyközi világa Fordította Dr Balázs-Piri Tamás, Budapest, Animula Kiadó 2002
- C.G. Jung: Bevezetés a tudattalan pszichológiába. Európa Könyvkiadó Bp. 1990.
- Cathy A. Malchiodi A gyermekrajzok megértése Animula Kiadó 2003.
- Dr. Gerő Zsuzsa: A gyermekrajzok esztétikuma Akadémia Kiadó Bp. 1974. Flaccus Kiadó Bp. 2003.
- Kárpáti Andrea: Firkák, formák, figurák Dialóg Campus Kiadó 2001.
- Hárdi István: Dinamikus rajzvizsgálat, Medicina Könyvkiadó Rt. Bp. 2002.
- Rudolf Arnheim: A vizuális élmény, Az alkotó látás pszichológiája Aldus Kiadó, Bp. 2004.
- Mérei Ferenc- V. Binet Ágnes: Gyermeklélektan. Gondolat Bp. 1985
- Peter Fonagy, Jon G. Allen, Anthony W. Bateman: Mentalizáció a klinikai gyakorlatban, Oriold és Társai Kiadó, Budapest 2011.
- Peter Fonagy, Anthony W. Bateman, A mentalizáció alapú terápia kézikönyve, Oriold és Társai Kiadó, Budapest 2020
- Platthy István: Állami gondozott gyermekek és fiatalok személyiségfejlesztése a képzőművészet eszközeivel. In. Fejlesztő Pedagógia szakfolyóirat 1994/2-3 szám.
- Platthy István: Kamaszkori személyes mítoszok. Gyermekotthonban élő fiatalok rajzainak elemzése. In. Fejlesztő Pedagógia szakfolyóirat 2003/4-5. szám.
- Platthy István: Az eredendő kifejezőmód, A korai gyermekrajz- fejlődési folyamat összehasonlító elemzése az érzetek kialakulásával, és az ősi képzetekkel. In. Fejlesztő Pedagógia szakfolyóirat, 29. évfolyam, 2018. 4-6. 167-182. oldal
- Platthy István, Poór Anna „Virágba borult csillagok” Népi motívumkincsünk üzenetének felhasználása a művészetterápiában és a vizuális nevelésben. In. Fejlesztő Pedagógia szakfolyóirat 30. évfolyam, 2019. 4-6. „Népművészet a nevelésben” című tematikus számában jelent meg.
- Platthy István „Csillagbölcső”. A születés témájának művészetterápiás feldolgozása népi motívumok segítségével műhelytanulmány In. Pszichoterápia szakfolyóirat 29/4, 2020. novemberi szám.
- Rhoda-Kellogg: Analyzing Children’s Art. National Press Books, California 1970
- Vizuális képességek fejlődése, szerkesztette: Kárpáti Andrea Nemzeti Tankönyvkiadó 1995.

- Simon Mária: Elmondani az elmondhatatlant, avagy művészeti terápia a személyiségzavarok kezelésében In. Személyiségzavarok - klinikum és kutatás, tanulmánykötet, szerkesztette: Tényi Tamás, Medicina Könyvkiadó, Budapest 2017.
- Vass Zoltán: A rajzvizsgálat pszichodiagnosztikai alapjai Budapest, Flaccus Kiadó 2006.
- Tényi Tamás dr.: A pszichodinamikus pszichiátria a legújabb pszichoanalitikus eredmények tükrében. Animula Kiadó Budapest, 2000. Hivatkozás: 56-57. oldal.

1994 - 2022.